

máci produkce a stane se jistě vyhledávaným materiálem. Je rozdělena do tří dílů, které zahrnují období let 1971–1975 (díl I.), 1976–1977 (díl II.) a 1978–1980 (díl III.).

Na každém z uvedených problémových okruhů se podíleli odborníci z různých oborů a z různých sociologických disciplín a podařilo se zajistit řadu zajímavých a podnětných materiálů, vydaných většinou ve formě sborníků. Kromě toho bylo vypracováno několik interních studií. Na tomto místě věnujeme dále pozornost pouze některým knižním publikacím vydaným v rámci úkolu *Výzkum kulturního života mládeže*.

1.

Relativně samostatným problémovým okruhem bylo zkoumání otázek rodiny, jehož některé výsledky byly uveřejněny ve sborníku *Rodina – mládež – kultura* [1979].

Sborník je pokusem o zachycení současné problematiky rodiny v širších souvislostech. Stati jsou orientovány jak na teoretické otázky marxistického chápání rodiny, tak na informace o některých závažnějších výzkumech současné rodiny v socialistické společnosti (např. stati Wynnyczuka, Malé a Maříkové). Část sborníku je věnována otázkám stavu společenské péče o rodiny s dětmi v Československu.

Statí J. Suchého *Socializační funkce rodiny* obsírně rozebírá otázky úlohy rodiny ve struktuře socializačního procesu. Věnuje pozornost mezigeneračním vlivům v socializačním procesu a otázkám socializace mladého člověka v socialistické společnosti.

Na základě výsledků z komparací celostátních dat s výběrovými šetřeními mladých rodin dokumentuje V. Wynnyczuk ve statí *Změny v charakteristikách mladých rodin ve světle nových výzkumů z poválečného populačního vývoje* výrazné sblížovací tendence mezi mladými rodinami z průmyslových aglomerací a z venkova. Zvláštní pozornost věnuje kultuře manželského soužití, otázkám výchovy k rodičovství atd.

Z výsledků reprezentativního výzkumu indikátorů kulturní úrovně vychází I. Maříková ve statí *Rodina a její kulturně výchovná funkce*. Rozebírá významné momenty v součinnosti působení kulturních zařízení a rodiny na mladého člověka a zdůrazňuje, že na kulturní úroveň rodiny má hlavní vliv intenzita kulturních zájmů rodičů.

2.

Problematické zkoumání hromadných sdělovacích prostředků je věnován sborník osmi studií *Hromadné sdělovací prostředky – mládež – kultura* [1979]. I tento sborník je orientován jak na teoretické problémy otázek masového sdělování, tak i na praktické aspekty vycházející z empirických šetření či z rozborů současné programové tvorby pro mládež.

Stěžejním materiálem je úvodní teoretická studie *Výchovná funkce prostředků masového sdělování ve vztahu k mládeži* (O. Čmolík). Autor se v ní zabývá především společensko-ideologickou úlohou prostředků masového sdělování ve vztahu k mládeži a v tomto rámci vymezuje základní typy působení na děti a mládež. Diskutuje úlohu prostředků masového sdělování při osvojování sociálních rolí mládeže a hlavní směry optimalizace působení hromadných sdělovacích prostředků v procesu socialistické výchovy mládeže.

Další stati jsou věnovány především jednotlivým masovým médiím (televizi, rozhlasu a tisku) a analýze jejich programové orientace ve vztahu k mládeži.

Samostatnou částí zkoumání problematiky hromadných sdělovacích prostředků byl výzkum *Sociálně psychologická analýza dopisů mladých lidí hromadným sdělovacím prostředkům* [1980]. Výsledná studie je věnována specifickým otázkám zpětné vazby mezi subjektem a objektem masového sdělování. Při zpracování rozsáhlého materiálu bylo mimo jiné použito metody obsahové analýzy. Práce je spíše rázu deskriptivně analytického a část závěrů má hypotetický charakter. Ukazuje však na příkladu spontánních aktivních přístupů mladých lidí ke kulturním obsahům hromadných sdělovacích prostředků (rozuměj ve formě dopisů), jak velký význam mají v životě mladého člověka právě mass-media.

3.

Ve výzkumu kulturního života mládeže má stěžejní místo sféra práce, zvláště pak charakter práce a její sociální souvislosti, které ovlivňují a formují kulturní život mládeže. Rozboru těchto determinant je věnován sborník pěti studií *Práce – mládež – kultura* [1978].

Jde o základní tematiku současné marxistické sociologie kultury a vydaný sborník

je bezesporu cenným příspěvkem, i když pochopitelně nemůže pokrýt celou šíři problematiky současného sociologického poznání v této oblasti. Záměrem editora sborníku bylo nezasahovat do koncepce a orientace jednotlivých autorských statí, ale ukázat různé přístupy k danému tématu. Teoreticky závažnou je stať F. Charvát *Dělnická mládež v procesu reprodukce sociální struktury socialistické společnosti*. Autor se v ní zabývá úlohou a postavením dělnické mládeže ve vývoji sociální struktury společnosti, charakterizuje jednotlivé věkové skupiny mládeže, uvádí základní problémy spojené s kvalifikační strukturou a přípravou na povolání, životní úrovní atd. Rozebírá otázky základních aspektů úlohy dělnické mládeže jak v procesu sebepřeměny dělnické třídy za socialismu, tak v reprodukci sociální struktury celé společnosti.

V dalších statích se jednotliví autoři zabývají například základními sociologickými charakteristikami mládeže (V. Dubský), otázkami marxistického pojetí práce, proměnami v povaze práce a jejích vazeb na utváření socialistického způsobu života i účasti na kultuře (P. Matějů).

4.

Součástí výzkumu byla rovněž problematika zájmové umělecké činnosti. Je chápána jako jedna z forem rozvíjení tvořivých sil člověka a má své místo v tvorbě socialistického životního způsobu. Publikace *Zájmová umělecká činnost učňovské a dělnické mládeže* [1979] je jakýmsi východiskovým materiálem pro koncipování širšího šetření v oblasti zájmové umělecké činnosti. Přináší mimo jiné zajímavou konfrontaci postojů učňovské a dělnické mládeže k zájmovým uměleckým aktivitám na jedné straně s názory kulturně výchovných pracovníků a organizátorů zájmové umělecké činnosti na kulturní potřeby a zájmy této části mládeže na straně druhé. Velmi podrobně jsou zde rozebírány otázky kolektivní zájmové umělecké činnosti.

Ústav pro výzkum kultury sestavil kromě toho sborník statí *Mládež a zájmová umělecká činnost* [1979]. Materiály zde shromážděné podávají vcelku plastický obraz specifických problémů řešených v této oblasti a jsou názorovou konfrontací pojetí a vymezení zájmové umělecké činnosti mladé generace. Představují cenný příspěvek k otázkám výchovy mládeže a lze je využít ve společenské praxi při plánování v oblasti kulturního života mládeže.

Závěrem lze konstatovat, že odpovědným řešitelům úkolu se podařilo shromáždit odborníky z různých oblastí zabývající se mládeží a zmapovat problematiku kulturního života mládeže v co nejširším rozsahu. Zdá se, že tato etapa práce tvoří jakýsi předěl, kterým byly vytvořeny předpoklady pro využití získaných výsledků při řízení a plánování kulturní politiky v jejích specifických oblastech. Dobré výsledky výzkumné činnosti a jejich aplikace v praxi naší socialistické společnosti při zkvalitňování kulturního života a zvyšování kulturní úrovně mládeže byly oceněny i na mezinárodním fóru, při příležitosti mezinárodního kolokvia pořádaného ve spolupráci s UNESCO v říjnu 1979 v ČSSR. V dalším období půjde zřejmě o to, zaměřit pozornost na odhady dalšího vývoje v této významné oblasti společenského života a orientovat se v nich na jednotlivé základní skupiny mládeže.

Souhrnně řečeno, výsledky vědeckovýzkumného úkolu *Výzkum kulturního života mládeže* nesporně obohacují poznání současného stavu a verifikují některé již dříve získané poznatky v této oblasti. Jsou přínosem jak z hlediska poznání kulturního života mládeže, tak z hlediska výstavby ucelené sociologické teorie kulturního života, resp. šířejí, životního způsobu současné mládeže.

Literatura

- Čmolík, O. — Janota, O. — Tesár, I. — Dolejš, S. — Košťál, J. — Bašta, J. — Rendlová, E. — Pokorná, L.: *Hromadné sdělovací prostředky — mládež — kultura*. Praha, ÚVK 1979, 280 s.
- Bartošová, M. — Páchl, L. — Hrdá, M. — Wynnyczuk, V. — Suchý, J. — Malá, E. — Maříková, I. — Matějů, M.: *Rodina — mládež — kultura*. Praha, ÚVK 1979, 223 s.
- Bibliografie knižní a časopisecké produkce ČSSR za období let 1971–1980: Mládež a kultura*. Praha, ÚVK, díl I. 1978; díl II. 1980; díl III. (v tisku).
- Hírmanová, A. — Pícka, D. — Kerda, J. — Randlíková, A. — Neužil, J. — Martinec, P. — Pokorná, L. — Bartoš, M.: *Mládež a zájmová umělecká činnost*. Praha, ÚVK 1979, 213 s.
- Charvát, F. — Dubský, V. — Hudeček, J. — Matějů, P. — Komárek, M.: *Práce — mládež — kultura*. Praha, ÚVK 1978, 178 s.

Kulturní aktivity a zájmy dělnické mládeže. Praha, ÚVK 1978, 164 s.
 Maříková, I.: *Rodina a kulturní život společnosti.* Praha, ÚVK 1979, 136 s.
 Randlíková, A.: *Zájmové umělecké aktivity mládeže.* Praha, ÚVK 1980, 220 s.
Sociálně psychologická analýza dopisů mladých lidí hromadným sdělovacím prostředkům. Praha, ÚVK 1980, 190 s.
Výzkum kulturního života mládeže (Projekt). Praha, ÚVK 1978, 200 s.
Zájmové aktivity dělnické mládeže. Praha, ÚVK 1980, 108 s.
Zájmová umělecká činnost učňovské a dělnické mládeže. Praha, ÚVK 1979, 156 s.

Jaroslav Hudeček

B. P. Grušin — L. A. Oničkov: Massovaja informacija v sovětskom promyšlennom gorodě (Masová informace v sovětském průmyslovém městě)

Moskva, Nakladatelství politické literatury 1980, 448 s.

V souvislosti s růstem úlohy uvědomělosti při budování rozvinuté socialistické společnosti a na jejím přechodu ke komunismu zákonitě vystupuje do popředí problematika společenského vědomí a v jeho rámci i faktor veřejného mínění. Závažným příspěvkem k hlubšímu objasnění tohoto jevu jsou i poznatky kolektivu sovětských sociologů shrnuté do knihy představující výsledky dlouholetých komplexních výzkumů provedených v Taganrogu (a částečně i v Moskvě a Rostově na Donu) a pojednávající o masové informaci v sovětském průmyslovém městě.

Není zajisté náhodné, že v recenzi předního sovětského sociologa V. Semenova, otištěné v *Pravdě*, byla právě tato práce označena jako výsledek největšího mnohostranného výzkumu v marxistické sociologii, který přináší údaje typické nejen pro střední průmyslové město, ale i pro sovětskou společnost vůbec. Autoři v jistém smyslu stáli před výzkumným objektem, který buržoazní sociologie zrcadlil deformované a jenž na bázi marxismu-leninismu byl zatím zkoumán jen dílčím způsobem. Bylo proto třeba — jak sami autoři uvádějí — vypracovat celý systém koordinát pro zobrazení a poznání nového předmětu, který v této celistvosti ještě nebyl vědecky zkoumán: informačních vztahů mezi systémem společenských institucí uskutečňujících řídicí funkce ve společnosti na jedné straně a mezi obyvatelstvem (představujícím zde subjekt veřejného mínění) na straně druhé (s. 42). Úkol o to těžší, že v socialistické společnosti nejde o dvě proti sobě stojící síly, ale právě naopak o dvě stránky téže mince, mezi nimiž existuje dialektická jednota, intenzivní vzájemné působení a mnohotvárné formy prolínání, vzájemného přecházení jedné stránky v druhou.

Rozsáhlý výzkum společenského vědomí a informačních toků v sovětské společnosti probíhal v letech 1967–1974 za široké účasti vědců a mnoha dalších spolupracovníků. Tento výzkum se zaměřil jmenovitě na takové otázky, jako je informovanost obyvatelstva a stav veřejného mínění o aktuálních problémech, vliv postojů na úroveň informovanosti, význam semiotické připravenosti různých skupin obyvatelstva a informativnosti textu sdělení, hromadné sdělovací prostředky jako zdroj informace, nástroje ústní propagandy jako zdroj informace, dopis, hromadné sdělovací prostředky a schůze jako kanál vyjádření veřejného mínění a reakce orgánů řízení, činnost poslanců místních sovětů jako výraz veřejného mínění a reakce orgánů řízení, úloha osobních kontaktů v těchto procesech, usnesení místních orgánů řízení a veřejné mínění. Poznatky získané v celé sérii uvedených výzkumů byly sice již průběžně předkládány vědecké veřejnosti (ve více než 60 publikacích), avšak teprve tato výsledná práce je jejich relativním završením a syntézou.

Pokud se ještě jednou vrátíme k zaměření a šíři výzkumu, můžeme konstatovat, že výzkumný kolektiv si vytkl vskutku nelehký cíl — postihnout problematiku masové informace v celé její šíři a složitosti. O tom, že zvládnutí takového úkolu nebylo vůbec snadné, svědčí to, že celková struktura výzkumu v sobě zahrnovala celkem 11 témat a 86 dílčích výzkumů. Autoři vycházejí z pojetí informace jako sociálního jevu a masové informace jako specifického druhu sociální informace, u něhož sledujeme tok informace od masy ke skupině a k individuu. Způsob analýzy masové informace vychází a odpovídá určení předmětu výzkumu. Přitom je však třeba poukázat i na určité ohraničení, jež je dáno typem informací. Rozdělení předmětu výzkumu respektovalo dvě hlavní sféry: *orgány společenského řízení a obyvatelstva a vzájemné vztahy působení mezi nimi*. Objektem výzkumu se stalo:

a) obyvatelstvo středně velkého průmyslového města v Sovětském svazu (Taganrog — 250 000 obyvatel v roce 1969);

b) orgány společenského řízení — mezi něž počítáme poslance jednotlivých stupňů sovětů, oblastní orgány, hromadné sdělovací prostředky (rozhlas, televize, noviny);

c) informace — jež jsou obsaženy v hromadných sdělovacích prostředcích, v dopisech pracujících a odpovědích na ně, v dokumentech orgánů řízení, v dokumentech stranických, komsomolských a odborářských schůzí, v materiálech masové ústní propagandy.

Při volbě metod zvolili autoři široké spektrum — od ankety, interview, pozorování, testování, sběru statistických dat, výpovědi o sobě až po obsahovou analýzu. Reprezentativnost jednotlivých šetření byla zabezpečena výběrem poměrně velkých souborů (u testů např. 10–16 tisíc respondentů). Je samozřejmé, že jednotlivým použitým sociologickým technikám odpovídala i různá míra validity. Vzájemná kombinace poznatků získaných jednotlivými metodami však současně poskytl možnost komplexní odpovědi na otázky hlavních problémových uzlů: 1. problémů spojených se vzájemným vztahem informací; 2. problémů spojených s kvantitativní i kvalitativní změnou informace (transformace); 3. problematiky diferenciací městského obyvatelstva v závislosti na různých charakteristikách působení informace.

Nelze ve stručnosti obsáhnout celou šíři pohledů a podnětů, které zde jsou obsaženy. Proto upozorňujeme jen na některé hlavní momenty. Práce především podává obraz o tak závažném jevu, jakým je stav společenského vědomí a informovanost obyvatelstva v sovětském průmyslovém městě, jakož i o mnohohmýrném pohybu informací proudících v dnešní sovětské společnosti. Tento obraz přesvědčivě dokládá převahu socialismu nad kapitalismem především v tomto důležitém bodě, a to jak pokud jde o převládající rovnoměrnost rozložení a kvality informovanosti hlavních skupin pracujícího lidu, tak pokud jde o zaměřenost obsahu poskytované informace odpovídající skutečným zájmům a potřebám všeho obyvatelstva. A jelikož dané téma je v souladu s reálnou skutečností zkoumáno jako organická součást fungování socialistické demokracie i jejího dalšího rozvíjení, představují získané údaje též nové argumenty v boji proti různým antikomunistickým a antisovětským kampaním kolem tzv. lidských práv a svobod, kde otázka toku informace hraje svou roli. Komplexní přístup ke zkoumané otázce totiž daleko přesahuje problém masové informace a umožňuje přes prizma společenského vědomí nahlédnout do mnoha dalších oblastí společenského života průmyslového města, jako je problematika výroby, práce společenských organizací, městská doprava, bytové otázky, kultura a školství, využívání volného času i lidské vztahy na pracovišti, v obci i v soukromém životě. Tento širší pohled odkrývá další stránky sociální skutečnosti komunistické společensko-ekonomické formace a s ní spjatého životního způsobu, jakožto zcela nové trajektorie dějin společnosti odlišující se kvalitativně od všech dřívějších společenských řádů vůbec a od soudobého kapitalismu zvláště.

Za tuto mnohostrannost a pronikavost pohledu vděčí recenzované dílo důslednému úsilí autorského kolektivu o dialektické propojení exaktního sběru obrovského množství empirických dat s teoretickým, analyticko-syntetickým postupem směřujícím pod povrch jevů k jejich podstatě a od nahodilého k zákonitému.

Maximální péče autorů o teoretickou koncepci celého projektu výzkumu a o metodologickou úroveň získávání, zpracování a interpretaci dat přinesla své ovoce. To je velkým poučením i pro práci našich sociologů. Myšlenky úvodní kapitoly pojednávající o obecných teoretických a metodologických předpokladech výzkumu nemají jen deklarativní ráz, ale prostupují celou prací. Proto fenomén informace v sovětské společnosti není pojat pouze jako nějaký izolovaný výsek, nýbrž jako zrcadlo společenského celku, jako jedna z buněk, v níž se odráží a na níž je zkoumán celý živý organismus společnosti kráčející ke komunismu.

Orientace na doložení průkazných předností sovětské společnosti v masovém šíření pravdivé informace ve spojitosti s rozvojem tvůrčí společenské činnosti mas je všude spojována s vědeckým rozbořem existujících problémů, bílých míst ve vědomí lidí, s projevy formalismu a neúčinnosti v práci některých článků hromadných sdělovacích prostředků i společenských organizací. Autoři se tak snažili o uplatnění náročných kritérií obsažených v usnesení ÚV KSSS o dalším zdokonalení ideologické a politicko-výchovné práce z 26. dubna 1979, v němž se zdůrazňuje nutnost rozhodného boje proti ještě se projevujícím obavám otevřeně stavět na pořad jednání aktuální otázky společenského života, proti tendenci uhlazovat, obcházet neřešené problémy, ostré otázky, zamlčovat nedostatky a těžkosti vyskytující se v reálném životě.

V této souvislosti analyzují autoři příklady neefektivnosti některých kampaní v hromadných sdělovacích prostředcích, jednostranně omezenou prezentaci obrazu vzorných pracovníků, sémantické překážky podvazující zejména v některých vrstvách komunikační proces, některé rozpory mezi skutečným společenským vědomím a jeho explicitním vyjádřením ve vystoupení občanů i v práci sdělovacích prostředků, přežívání některých nesprávných představ a přežitků ve vědomí části populace atd. Všechny tyto jevy jsou uváděny do náležitých proporcí, jsou sledovány kvantitativní i kvalitativní, formální i obsahové ukazatele pro jejich zjišťování a zejména hledány cesty k jejich překonávání ve směru dalšího upevňování vědeckého světového názoru ve vědomí všech členů společnosti. Při rozboru těchto otázek, z nichž pochopitelně ne všechny jsou ve stejné míře rozřešeny, autoři jsou si vědomi složitosti mechanismu a četnosti faktorů, které jsou zde ve hře. Nespokojují se popisem dat a jejich pouhým sčítáním. Snaží se vyhnout redukcím a schematismu. Jsou si vědomi toho, že člověk je vystaven celému spektru vlivů, z nichž informace představuje pouze jednu jeho důležitou část. Přispívají k analýze složitého mechanismu utváření vědomí a jednání lidí, v němž růst informovanosti obyvatelstva hraje nesporně významnou úlohu. Přinášejí další důkazy o tom, že v podmínkách socialismu tato úloha informace násobí síly společenského subjektu, ale stejně tak dokládají, že v souladu s historicko-materialistickým pojetím dějin má své pohyblivé, leč konkrétní historické meze.

Složitost celé zkoumané situace je potvrzena množstvím konkrétních příkladů, jež autoři vybrali z bohatého materiálu nashromážděného v průběhu několikaletých výzkumů. Činnost prostředků masové komunikace a prostředků masové ústní propagandy je sledována v rovině vzniku informace a jejího předávání obyvatelstvu. Prostředky masové komunikace a propagandy plní řadu nezastupitelných rolí a jsou významnou součástí celkového systému sociálního řízení. Významné jsou její funkce informační, výchovné, organizační, komunikační, hodnotově normativní a vytváření určitého emocionálně psychologického napětí. Autoři v této souvislosti zvláště podtrhují, že závažným a ne vždy plně doceňovaným specifickým prostředků masové komunikace a prostředků masové ústní propagandy je ten fakt, že samy vystupují jako orgány řízení a podstatně tak ovlivňují formování a vývoj osobnosti a sociálních procesů v celé jejich totalitě.

Analýza struktury souhrnného informačního řádu, areálu činností a působení kanálů masové komunikace a masové ústní propagandy ve městě vyžaduje sama o sobě pečlivou a náročnou práci. Autorský kolektiv se zhostil tohoto složitého úkolu velmi dobře. Rozborem rozvětvené sítě kanálů, jimiž protékají denně informace, se dostávají autoři k mnoha zajímavým zjištěním. Jedním z nich je například velmi vysoký odběr novin (700/1000 obyvatel). Podrobně je rozebírán sortiment titulů, mezi něž se řadí rovněž periodika ze socialistických a kapitalistických zemí. Zajímavým faktem je například vysoký počet předplatitelů (cca 95 %). Stejná pozornost je věnována i systému stranického vzdělávání a místu politických informací a přednášek. Množství informačních zdrojů, bohatost informací, jež je příjemci poskytována, je zárukou působení informace, tak aby odpovídala záměrům orgánů společenského řízení.

Vedle toho však autoři poukazují i na určité nedostatky v působení a činnosti masové komunikace a masové ústní propagandy, jež někdy negují pozitivní působení informace. Je uváděna duplicita informací, zúžení problematiky, někdy až určitá klíšé. Z toho vyplývají některé těžkosti, nežádoucí důsledky a celkově pak i problém efektivnosti působení a činnosti prostředků masové komunikace a prostředků masové ústní propagandy. A právě proti těmto jevům se staví usnesení ÚV KSČ, jež vyzdvihuje nutnost dalšího zvýšení úrovně ideologické a politickovýchovné práce a rozšíření a zkvalitnění informovanosti.

Rovina vzniku informace a jejího předávání je však pouze jednou stranou. Neméně důležitou problematikou je i proces jejího využívání příjemcem. Analýza mechanismů a forem procesů souvisejících s příjmem informace je základem pro jejich hlubší poznání. Informace má svou důležitou úlohu i jako činitel aktivního působení. Příjemce se dostává do kontaktu se zdrojem informace, s informací samou, akceptuje a osvojuje si ji, vytváří si k ní určitý vztah a pro své potřeby ji ukládá. Toto působení je u zkoumaného městského auditoria velmi široké. Ilustruje to fakt, že 99,3 % obyvatelstva se dostává do kontaktu s hromadnými sdělovacími prostředky. A tento kontakt není náhodný, je pravidelně se opakujícím procesem.

Autoři poukazují na to, že hlavní roli v rozšíření informace hraje rodina a rodinné vztahy. Auditorium sítě stranického vzdělávání, politických informací a přednášek je pak v procentuelním vyjádření nižší, ale tyto informační kanály nejsou